

სომხური უმცირესობის კულტურული მარშრუტი საქართველოში

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՓՈՔՐԱՄԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑԸ
ՎՐԱՄՏԱՆՈՒՄ

CULTURAL ROUTE OF THE ARMENIAN MINORITY IN GEORGIA

ევროკავშირი
საქართველოსთვის
The European Union for Georgia

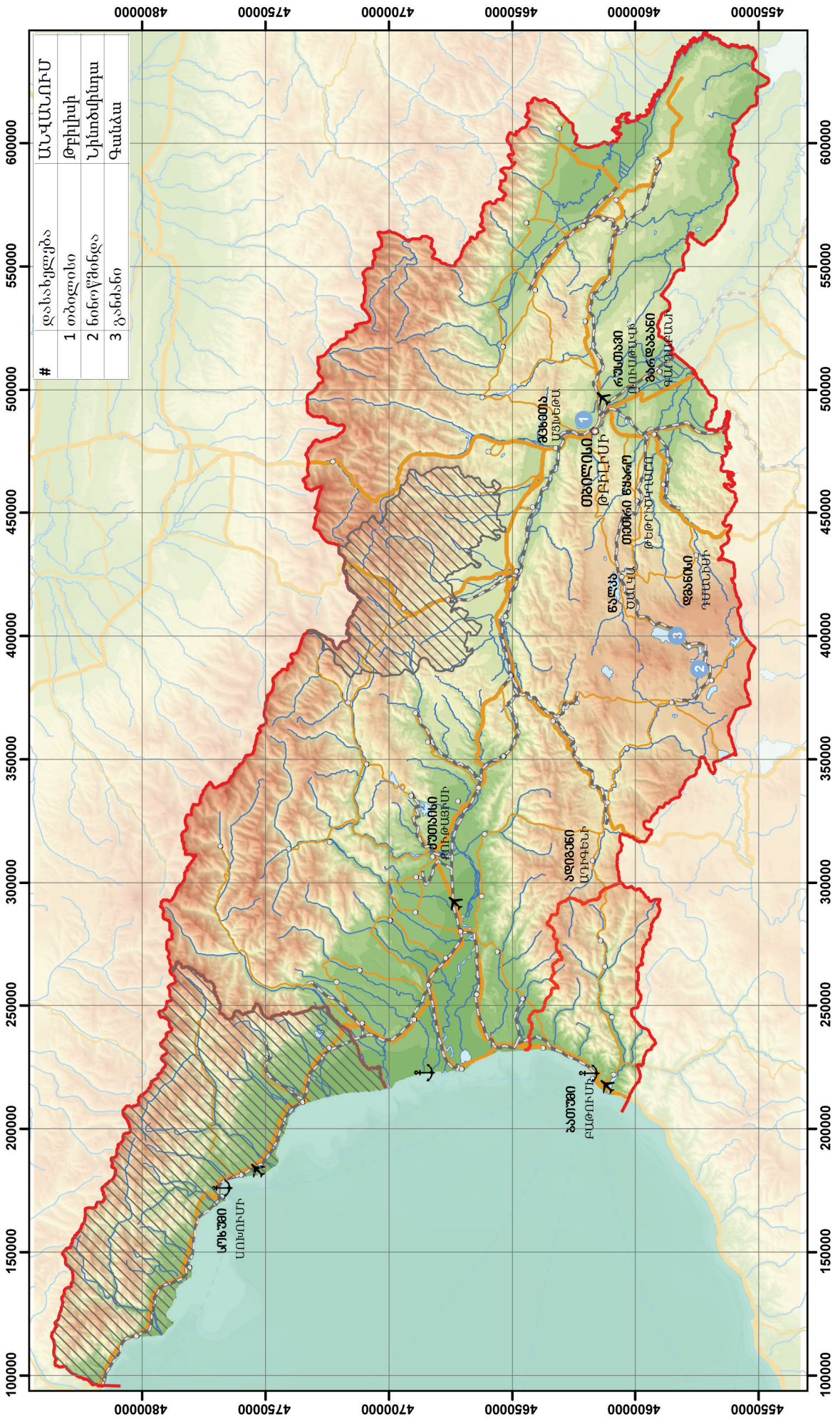

ევროპის საბჭო

სარჩევნი | ჩიქასუჩაყინი-ბჰინი

სომხური უმცირესობის ისტორია და კულტურა საქართველოში.....	5
Վրաստանում հայկական փոքրամասնության պատմությունն ու մշակույթը	8
History and culture of the Armenian minority in Georgia	11
თბილისი ტბილსი TBILISI	16
სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი სამსხე-ჯავახეთი სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი	28
ნინოწმინდის მუნიციპალიტეტი სხინობმინդაყი მინიჭყყაყიხისი	
Ninotsminda district.....	28
სოფელი განდანი გჰოლ განდა Gandzani	30

100000 150000 200000 250000 300000 350000 400000 450000 500000 550000 600000

4800000 4750000 4700000 4650000 4600000 4550000

4800000 4750000 4700000 4650000 4600000 4550000

600000 550000 500000 450000 400000 350000 300000 250000 200000 150000 100000

სომეხური უმცირესობის ისტორია და კულტურა საქართველოში

ისტორიული წყაროების მიხედვით სომეხთა პირველი დასახლება საქართველოში ჩვენი წელთაღრიცხვით მეხუთე საუკუნით თარიღდება. მეთერთმეტე და მეთორმეტე საუკუნეებში, საქართველოს „ოქროს ხანის“ პერიოდში, მრავალი სომეხი ახალმოსახლე გამოჩნდა საქართველოს ტერიტორიაზე. დავით IV აღმაშენებლის და თამარ მეფის მმართველობის დროს კიდევ ათასობით სომეხი გადმოსახლდა საქართველოში.

სომეხი მოსახლეობის რაოდენობა მომავალი საუკუნეების განმავლობაში იცვლებოდა გარკვეული ისტორიული და პოლიტიკური ფაქტორებიდან გამომდინარე. XIX საუკუნის მიგრაციულმა გადაადგილებებმა საქართველოში სომეხი მოსახლეობის სწრაფი ზრდა გამოიწვია.

მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს, სომეხთა ემიგრაციამ შეაშფოთა რუსეთის ხელისუფლება და გადაწყვეტილება მიიღეს, რომ აღნიშნული პროცესი უნდა დასრულებულიყო. მიუხედავად ამისა, სომეხთა ახალი ტალღა აფხაზეთში დასახლდა. მეოცე საუკუნის დასაწყისში ოსმალეთის იმპერია ანატოლიაში სომეხების ისტორიაში ძალიან მტკივნეულ ეტაპს წარმოადგენდა. სომეხთა მასობრივმა მკვლელობამ გამოიწვია მიგრაციის ახალი, დიდი ტალღა. შესაბამისად, აღნიშნულმა საგრძნობლად გაზარდა ბათუმსა და თბილისში დასახლებულ სომეხთა რიცხვი. ამასთან, იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც საქართველოს სხვა კუთხეებში მკვიდრდებოდნენ.

ინფრასტრუქტურის განვითარების შედეგად, სამცხე-ჯავახეთი გეოგრაფიულად ნაკლებად იზოლირებული გახდა, რამაც კომუნიკაციის გაუმჯობესება გამოიწვია.

სომხები ძირითადად სომხურ სამოციქულო ეკლესიას მიეკუთვნებიან, რომელმაც, მთელი ისტორიის განმავლობაში, სომხური კულტურისა და ტრადიციების შენარჩუნებაში დიდი როლი შეასრულეს.

საქართველოს რეგიონებში მცხოვრები სომხები სომხურ და რუსულ ენებზე საუბრობენ, გარდა თბილისისა, ბათუმისა და ახალციხისა, სადაც ისინი ასევე თავისუფლად ფლობენ ქართულს. მიუხედავად საქართველოს მთავრობის ძალისხმევით, ქართული ენის ცოდნასთან დაკავშირებული პრობლემები კვლავ აფერხებს სამოქალაქო ინტეგრაციას. ისტორიულად სომხებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში. საქართველოში სომხური სკოლები მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან არსებობს, ამასთან მრავალი გამოჩენილი სომეხი კულტურული და პოლიტიკური მოღვაწე ცხოვრობდა და საქმიანობდა საქართველოში. 1836 წელს, თბილისში პირველი სომხური სპექტაკლი დაიდგა, ხოლო ოცი წლის შემდეგ გაიხსნა თეატრი, რომელიც დღესაც ფუნქციონირებს. დღესდღეობითაც, როგორც ათწლეულების წინათ, თბილისში საკმაოდ აქტიურია სომხური კულტურული ცხოვრება: ფუნქციონირებს სომხური თეატრი, სკოლა და კულტურული ცენტრი, გამოდის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სომხური გაზეთი „ვრასტანი.“ ეს ყველაფერი ახალისებს სომხური ენისა და კულტურის დაცვასა და ხელშეწყობას საქართველოში.

საქართველოში მოღვაწე ცნობილი სომხები:

- საიათნოვა (1712 ან 1722-1795) – პოეტი, აშული;
- არამ ხაჩატურიანი (1903-1978), სერგეი ბალასანიანი (1902-1982), მიქაელ ტარივერდიევი (1931-1996) – კომპოზიტორები;

- ჰაკობ ჰოვნათანიანი, (1806-1881), დიმიტრი ნალბანდიანი (1906-1933), ალექსანდრე ბაშბუქ-მელიქოვი (1891-1966), ზულეიკა ბაშბუქ-მელიქოვა (1939), გეორგ ბაშინჯალიანი (1857-1925), ალბერტ დილბარიანი (1928-1991), გეორგ გრიგორიანი (1897-1976), ლევ ბაიხჩევი (1930-1992), რობერტ კონდახსაზოვი (1937-2010), გაიანე ხაჩატურიანი (1942-2009) – მხატვრები;
- ტიგრან პეტროსიანი, ქადრაკში მსოფლიოს ჩემპიონი (1929-1984), რაფაელ ჩიმიშკიანი (1929) ძალოსანი, XV ოლიმპიური თამაშების ჩემპიონი);
- ვიქტორ ჰამბარცუმიანი (1908-1996) – ასტროფიზიკოსი, სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის პირველი პრეზიდენტი;
- ჰამო ბეკნაზარიანი (1891-1965), რუბენ მამულიანი (1897-1987), სერგო ფარაჯანოვი (1924-1990) – კინორეჟისორები;
- ოვანეს თუმანიანი (1869-1923), გაბრიელ სუნდუკიანი (1825-1912), რაფფი (ჰაკობ მელიქ-ჰაკობიანი, 1835-1888) გრიგორ არწრუნი (1845-1892), ლაზაროს ალაიანი (1840-1911), ვაჰან ტერიანი (1885-1920) – მწერლები;
- ბენიკ სეირანიანი (1913-2003) – პროზაიკოსი, ვიქტორ ჰოვსეფიანი (1947-1996) – პოეტი, მთარგმნელი, ოქრო ოქროიანი (1939-2003) – პოეტი, ქველმოქმედი;
- ლევონ მელიქსეთ-ბეგი (1890-1968) – ქართველოლოგი, მთარგმნელი, არქეოლოგი, მეცნიერი;
- ჰოვანეს კარაიანი (1915-1985) – მწერალი, პოეტი, „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელი (1983);
- გივი შაჰნაზარი (1933) – პოეტი, მთარგმნელი.
- ანაიდა ბოსტანჯიანი (1949-2017) – მწერალი, პოეტი, მთარგმნელი, პუბლიცისტი, ჟურნალისტი;
- მიქაელ არამიანცი (1843-1924) – ქველმოქმედი, ალექსანდრე მანთაშევი (1849-1911) – ნავთობმაგნატი, ფილანტროპი;
- კირიაკ ზავრიევი (1891-1978) – აკადემიკოსი, მეცნიერი, რუბენ ალაბაბიანი (1911-1970) – არქიტექტორი, პოეტი.

**ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ**

Պատմական աղբյուրների համաձայն, հայերի առաջին բնակեցումը Վրաստանում թվարկվում է մեր թվարկության հինգերորդ դարից: Տասնմեկ և տասներկուերորդ դարերում, «Ոսկե դարաշրջան» ապրող Վրաստանում հաստատվում են բազմաթիվ նորաբնակ հայեր: Վրաստանում հազարավոր հայերի վերաբնակության նոր ալիք է բարձրանում նաև Դավիթ Չորրորդ Շինարարի և Թամար թագուհու գահակալության օրոք:

Հայ բնակչության թվային վիճակագրությունը հաջորդող դարերի ընթացքում, փոփոխությունների է ենթարկվում պատմական և քաղաքական որոշակի գործոններից ելնելով: XIX դարի միգրացիոն տեղաշարժերն առաջ են բերում Վրաստանում հայ բնակչության արագընթաց աճը:

Տասնիններորդ դարի ավարտին, հայերի արտագաղթը շփոթեցնում է Ռուսական կառավարությանը, որը որոշում է կայացնում դադարեցնել տվյալ գործընթացը: Այդուհանդերձ, հայերի նոր հոսք բնակություն է հաստատում Աբխազիայում: Քսաներորդ դարասկզբին Օսմանյան Կայսրությունն Անատոլիայում հայոց պատմության մեջ սարսափելի ծանր ու ցավալի շրջան է ներկայացնում: Հայերի զանգվածային սպանությունը առաջ է բերում միգրացիայի նոր, խոշոր ալիք, համապատասխանաբար տվյալ գործընթացը, զգալիորեն մեծացնում է նաև Բաթումիում և Թբիլիսիում հաստատվող հայերի թիվը: Հայերի մի մասն էլ ապաստանում է Վրաստանի տարբեր ծագերում:

Ենթակառուցվածքային զարգացման շնորհիվ մյուս շրջանների համեմատ Սամցխե-Ջավախեթիի աշխարհագրական դիրքը պակաս մեկուսացված է, ինչը պայմանավորում է հաղորդակցման

բարելավման գործընթացը:

Հայերը հիմնականում Հայ Առաքելական Ուղղափառ Սուրբ Եկեղեցու հետևորդ են: Հայոց Եկեղեցին, ողջ պատմության ընթացքում մեծ դերակատարություն է ունեցել հայ մշակույթի և ավանդույթների պահպանման գործում:

Վրաստանի տարածաշրջաններում ապրող հայերը խոսում են հայերեն և ռուսերեն, բացառությամբ Թբիլիսիի, Բաթումիի և Ախալցխիի, ուր հայերն ազատ տիրապետում են վրացերենին ևս: Չնայած Վրաստանի կառավարության ջանքերի, վրաց լեզվի իմացության հետ կապված խնդիրները շարունակում են խոչընդոտ հանդիսանալ քաղաքացիական ինտեգրման համար: Պատմականորեն հայերը նշանակալի ներդրում են ունեցել Վրաստանի մշակութային կյանքում: Վրաստանում հայկական կրթօջախներ են գործել տասնիններորդ դարի սկզբից: Թբիլիսիում ապրել և գործունեություն են ծավալել մշակույթի և քաղաքականության բազմաթիվ հայ նշանավոր գործիչներ: 1836 թվականին Թբիլիսիում բեմադրվել է առաջին հայկական ներկայացումը, իսկ քսան տարի անց, բացվել է առ այսօր գործող թատրոնը: Այսօր, ինչպես տասնամյակներ առաջ, Թբիլիսիում բավականին գործուն է հայոց մշակութային կյանքը. գործում են հայկական թատրոն, դպրոց, մշակութային կենտրոն, լույս է տեսնում «Վրաստան» հասարակական-քաղաքական հայատառ շաբաթաթերթը: Այս ամենը նպաստում է հայոց լեզվի և մշակույթի պահպանմանն ու խթանմանը Վրաստանում:

Վրաստանում գործող նշանավոր հայեր.

- Սայաթ-Նովա (1712 կամ 1722-1795) – բանաստեղծ, աշուղ,
- Արամ Խաչատրյան (1903-1978), Սերգեյ Բալասանյան (1902-1933), Միքայել Թարիվերդիև (1931-1996) – կոմպոզիտորներ,
- Հակոբ Հոֆսթանյան (1806-1881), Դիմիտրի Նալբանդյան (1906-1933), Ալեքսանդր Բաժբեուկ-Մելիքով (1891-1966), Զուլեյկա Բաժբեուկ-Մելիքովա (1939), Գևորգ Բաշինջաղյան (1857-1925), Ալբերտ Դիլբարյան (1928-1991), Գևորգ Գրիգորյան (1897-1976), Լև Բայախչև (1930-1992), Ռոբերտ Կոնդախսազով (1937-2010), Գայանե Խաչատրյան (1942-2009) – նկարիչներ,

- Տիգրան Պետրոսյան (1929-1984) – աշխարհի շախմատի չեմպիոն, Ռաֆայել Չմշկյան (1929) – ծանրամարտիկ, XV օլիմպիական խաղերի չեմպիոն,
- Վիկտոր Համբարձումյան (1908-1996) – աստրոֆիզիկոս, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի առաջին նախագահ,
- Համո Բեկնազարյան (1891-1965), Ռուբեն Մամուլյան (1897-1987), Սերգո Փարաջանով (1924-1990) – կինոռեժիսորներ,
- Հովհաննես Թումանյան (1869-1923), Գաբրիել Սունդուկյան (1825-1912), Բաբել (Հակոբ Մելիք-Հակոբյան, 1835-1888), Գրիգոր Արծրունի (1845-1892), Ղազարոս Աղայան (1840-1911), Վահան Տերյան (1885-1920) – գրողներ
- Բենիկ Սեյրանյան (1913-2003) – արձակագիր, Վիկտոր Հովսեփյան (1947-1996) – բանաստեղծ, թարգմանիչ, Օքրո Օքրոյան (1939-2003) – բանաստեղծ, բարեգործ,
- Լևոն Մելիքսեթ-Բեկ (1890-1968) – վրացագետ, թարգմանիչ, հնեաբան, գիտնական,
- Հովհաննես Կարայան (1915-1985) – գրող, թարգմանիչ, «Ընձենավորի» թարգմանության հեղինակ (1983),
- Գիվի Շահնազար (1933) – բանաստեղծ, թարգմանիչ,
- Անահիտ Բոստանջյան (1949-2017) – գրող, բանաստեղծ, թարգմանիչ, հրապարակախոս, լրագրող,
- * Միքայել Արամյանց (1843-1924) – բարեգործ, Ալեքսանդր Մանթաշև (1849-1911) – նավթարդյունաբերող, մեկենաս,
- Կիրիակ Զարին (1891-1978) – ակադեմիկոս, գիտնական, Ռուբեն Աղաբաբյան (1911-1970) – բանաստեղծ, ճարտարապետ:

HISTORY AND CULTURE OF THE ARMENIAN MINORITY IN GEORGIA

The first recorded settlement of Armenians in Georgia dates from the fifth century AD. In the eleventh and twelfth centuries, during Georgia's 'Golden Age', many Armenian settlers appeared in the territory of Georgia. During David IV 'the Builder' and Queen Tamar's rules, more thousands of Armenians migrated to Georgia.

In the centuries to come, the number of Armenian population has been changing due to some historical and political factors. The migratory movements in the nineteenth century led to a rapid increase in the Armenian population in Georgia.

At the end of the nineteenth century, the immigration of Armenians worried Russian authorities, which decided to put an end to this process. However, a new wave of Armenians settled in Abkhazia. The Ottoman Empire in Anatolia at the beginning of the twentieth century marked a very painful moment in the history of Armenians. The mass killing of Armenians led to a new migration wave, thus greatly increasing the number of Armenians who settled in Tbilisi and Batumi. There were also Armenians settling in other parts of Georgia.

Due to the improvement in infrastructure, Samtskhe-Javakheti has become less geographically isolated, which has led to an improvement in communications.

Armenians generally belong to the Armenian Apostolic Church, which has played a big role throughout history in preserving Armenian culture and traditions.

Armenians in Georgia speak Armenian and Russian, except in Tbilisi, Batumi

and Akhaltsikhe, where they are generally fluent in Georgian as well. Problems linked to the lack of knowledge of the Georgian language hamper civic integration, although the Georgian government is increasing its efforts in this regard. Armenians have historically played an important role in Georgia's cultural life. Armenian schools in Georgia have existed since the beginning of the nineteenth century, with many prominent Armenian cultural and political figures living and working in Georgia. The first Armenian play was performed in 1836 in Tbilisi, and the opening of the first theatre followed two decades later. At present, although not as prevalent as in former decades, there is still a very active Armenian cultural life in Tbilisi: an Armenian theatre, the social-political Armenian newspaper "Vrastan", Armenian schools, cultural centers; all of which contribute to the protection and promotion of the Armenian language and culture in Georgia.

Distinguished Armenians in Georgia:

- Sayat-Nova (1712/1722-1795) – Poet, ashik;
- Aram Il'yich Khachaturian (1903-1978), Sergey Balasarian (1902-1982), Mikael Tariverdiev (1931-1996) – Composers;
- Hakob Hovnatanyan (1806-1881), Dmitry Nalbandyan (1906-1933), Alexander Bazhbeuk-Melikyan (1891-1966), Zuleik Abajbeuq-Meliqova (1939), Albert Dilbaryan (1928-1991), Gevorg Grigoryan (1897-1976), Lev Boyakhchev (1930-1992), Gevorg Bashinjaghian (1857-1925), Robert Kondakhsazov (1937-2010), Gayane Khachaturian (1942-2009) – Artists;
- Tigran Petrosian (1929-1984) – World Chess Champion, Rafael Chimishkyan (1929) – Weightlifter, Champion of the XV Olympic Games;
- Victor Ambartsumian (1908-1996) – Astrophysics, The first president of the Armenian academy;
- Hamo Beknazarian (1891-1965), Rouben Mamoulian (1897-1987), Sergei Parajanov (1924 1990) – Film directors;

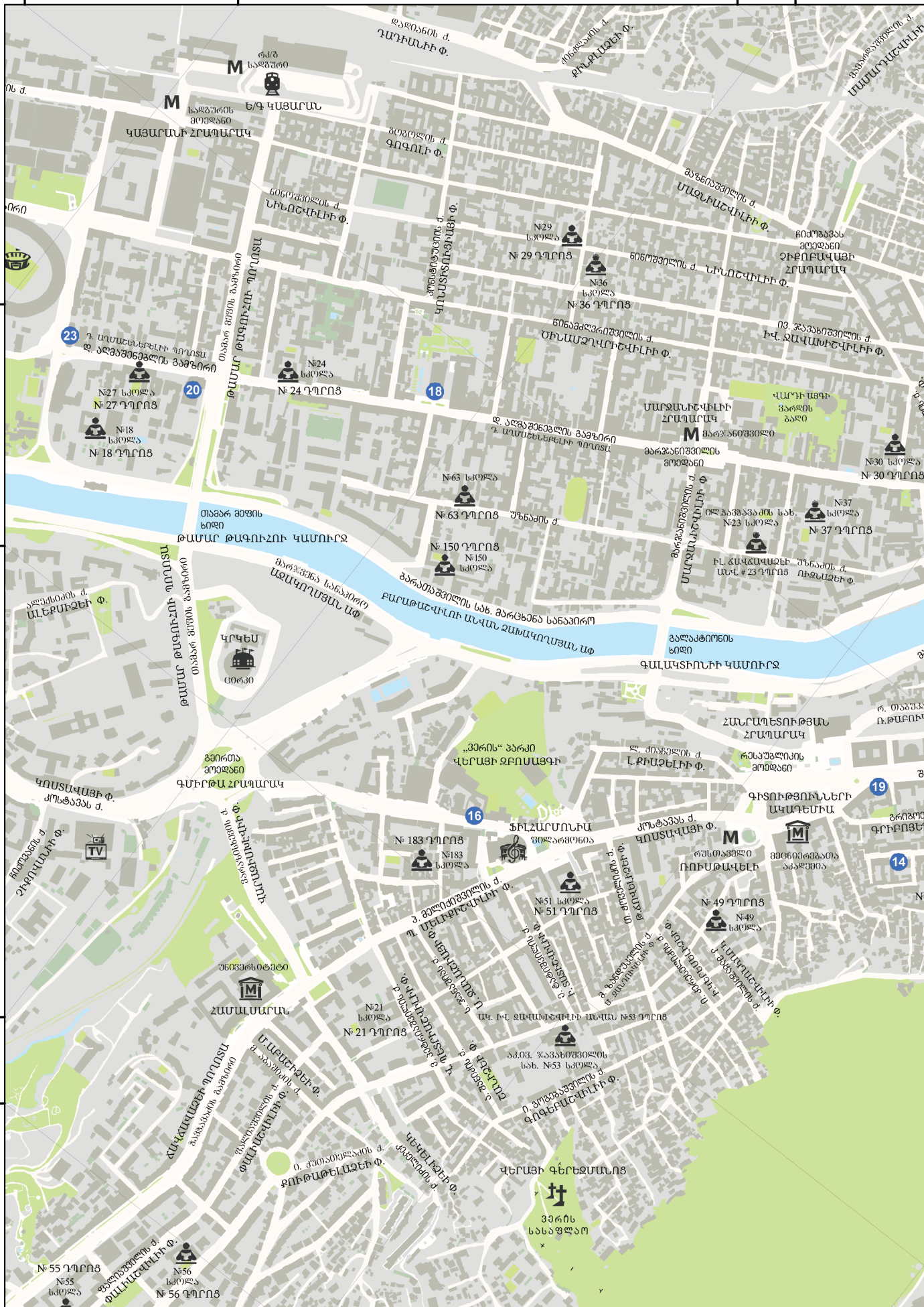
- Hovhannes Tumanyan (1869-1923), Gabriel Sundukyan (1825-1912), Raffi (Hakob Melik Hakobian, 1835-1888), Grigor Artsruni (1845-1892), Ghazaros Aghayan (1840-1911) – Writers, Vahan Terian (1885-1920) – Poet;
- Benik Seiranyan (1913-2003), Victor Hovsefyan (1947-1996) – Poet, Interpreter, Okro Okroyan (1939-2003) – Poet, Charity-monger;
- Levon Melikset-Bek (1890-1968), Interpreter, Archeologist, Scientist;
- Hovanes Karayan (1915-1985) – Writer, Poet, Interpreter;
- Givi Shahnazar (1933) – Poet, Interpreter.
- Anaida Bostanjyan (1949-2017) – Writer, Poet, Interpreter, Publicist, Journalist;
- Mikael Aramyants (1843-1924) Charity-monger, Alexander Mantashev (1849-1911) – Oil magnate, Philanthropist;
- Kiriak Zavryev (1891-1978) – Scientist, Ruben Agababyan (1911-1970) – Architect, Poet.

483000

4619000

484000

4618000

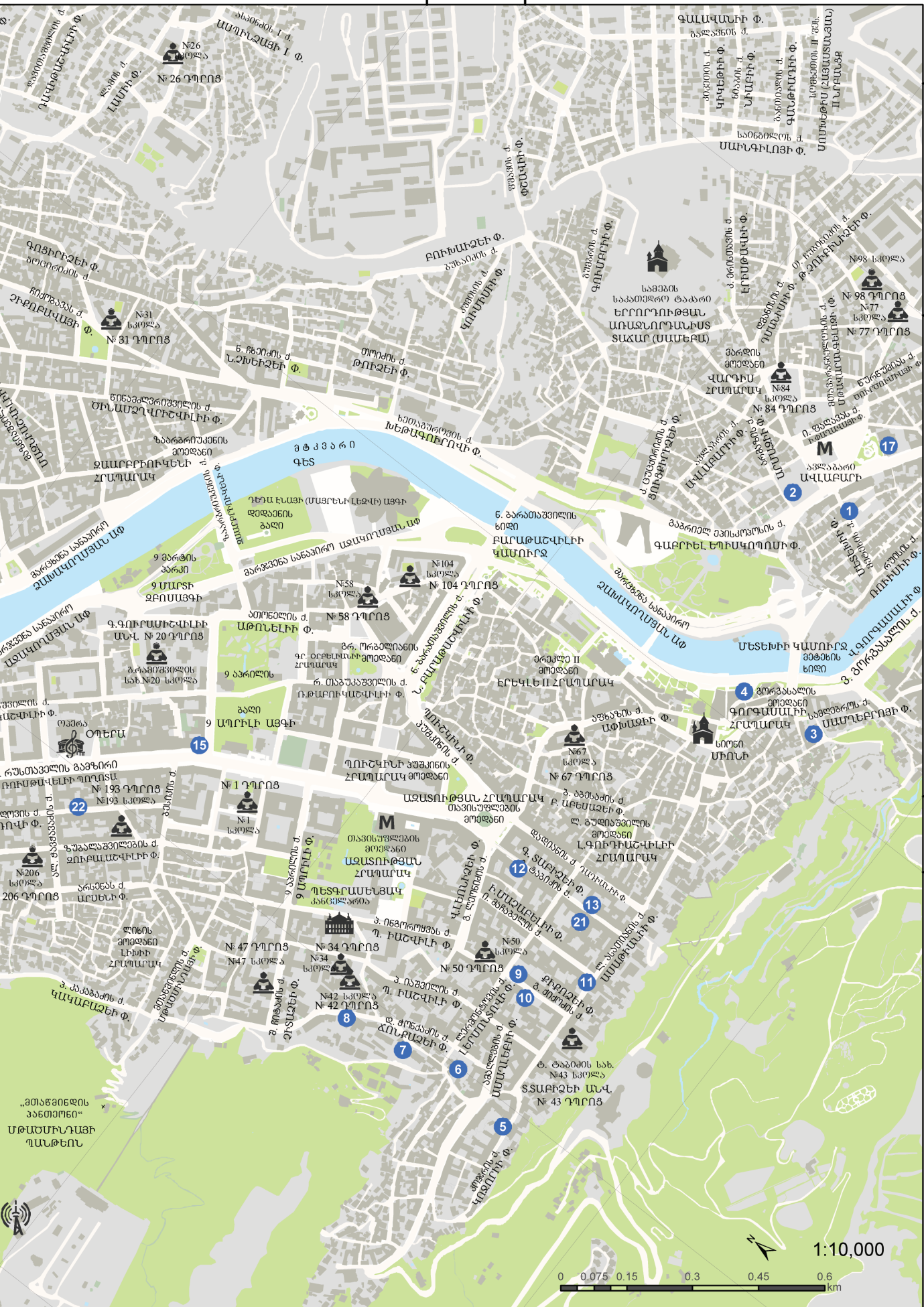

481000 4617000

4616000

4617000

485000

4616000

4615000

4615000

4615000

483000

482000

4615000

483000

1:10,000

თბილისი | ТБИЛИСИ | TBILISI

1 ფერისცვალების ქ. #21, ეკლესია შამქარეცი. შამქორელთა ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია, იგივე, „კარმირ ავეტარანი“ (წითელი სახარება) აგებულია 1840-იან წლებში, შამქორიდან (ამჟამინდელი აზერბაიჯანი) გადმოსახლებულ მდიდარი ვაჭარ ნახშურიანის შემწეობით. 1937 წლიდან ეკლესია გამოიყენებოდა სამეურნეო დანიშნულების მიზნით. 1989 წლის მიწისძვრის დროს შენობა ძლიერ დაზიანდა. გადარჩენილი რელიეფები და ხაჩკარები გადატანილია ერმიადინის ტაძრის ეზოში. | **Ферისცვალების ქ. № 21, Շամքორեցոց եկեղեցի:** Շամքორեցոց Սուրբ Աստվածածին, նույն Կարմիր Ավետարան եկեղեցին կառուցվել է 1840-ական թվականներին, Շամքորից (Ադրբեջան) վերաբնակված հարուստ վաճառական

სახელმწიფოს იმპერატორი: 1937 թվականից եկեղեցին օգտագործվել է գյուղատնտեսական նպատակներով: 1989 թվականի երկրաշարժը մեծապես վնասել է եկեղեցին: Պահպանված քանդակաստվածներն ու խաչքարերը տեղափոխվել են Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցու բակ: | **21 Peristsvaleba St., Church “Shamkaret-si”.** The Church of the Virgin Mary of Shamkori residents, also known as “Karmir Avetaran” (the Red Gospel), was built in the 1840s by the wealthy merchant Nakhshuriani relocated in 1783 from Shamkori (present day Shamkir, Azerbaijan). Since 1937 the church was used for the agricultural purposes. In 1989, as a result of an earthquake, the building was seriously damaged. The surviving reliefs were subsequently moved into the courtyard of Etchmiadzin Church.

2 არმაზის შესახვევი #3, სომხური ეკლესია „ერმიადინი“. ეკლესია აგებულია 1806-1808 წლებში, ავლაბარ-ისანში მცხოვრები ადგილობრივი მრევლის მიერ. მნიშვნელოვანია ის, რომ ტაძარი ატარებს სომხეთში მდებარე, სომხური სამოციქულო ეკლესიის ერმიადინის სახელს (მდებარეობს სომხეთის დედაქალაქიდან დასავლეთით, 18 კილომეტრის

5

კოჯორის ქ. #3., საცხოვრებელი სახლი. შენობა აგებულია 1905 წელს თბილისში მოღვაწე, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, პავლე ზურაბიანის მიერ. არქიტექტორმა საკუთარი საცხოვრებელი სახლი ააშენა, რომელიც იმ პერიოდისთვის პოპულარული, მოდერნული ნაგებობაა. | **ჟიორჯი ქ. №3, բնակելի շենք:** Շենքը կառուցվել է 1905 թվականին, Թբիլիսիում գործող հայ ճարտարապետ Պավել Զուրաբյանի կողմից: Ճարտարապետը կառուցել է իր սեփական բնակելի տունը, որն այդ ժամանակների մոդერնիստական ոճի համապատասխան կառույց է եղել: | **3 Kojori St., Residential House.** The house was built in 1905 by Pavle Zurabyan, a Tbilisi architect of Armenian origin. Built for himself, Zurabyan employed Modern-style architecture, which was popular at that time.

6

დანიელ ჭონქაძის ქ. #4, საცხოვრებელი სახლი. 1903 წელს მოდერნისტული შენობა წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, მიხეილ ოჰანჯანოვის მიერ არის დაპროექტებული. | **Ղանիկ Զոնքաձեի ქ. №4, բնակելի շենք:** 1903 թվականին մոդერնիստական ոճի այս կառույցը նախագծված է Ծագունով հայ ճարտարապետ Միքայել Օհանջանովի կողմից: | **4 Daniel Chonkadze St., Residential House.** The house was built using modernistic design in 1903 by Mikhail Ohanjanov, an ethnic Armenian architect.

7

დანიელ ჭონქაძის ქ. #10, საცხოვრებელი სახლი. საცხოვრებელი სახლი, სახბანკის მუშაკებისთვის 1929 წელს დაპროექტდა წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, გაბრიელ ტერ-მიქელოვის მიერ. მრავალბინიანი საცხოვრებელი სახლი, თავისი მორგებული მდებარეობით, შიდა გეგმარებითა, თუ მხატვრული

commissioned it, was a merchant of the first guild named N. I. Bozardjants. The project was awarded first prize at the Best Façade contest held by Duma City Council. The building is one of the most brilliant examples of Modern-style architecture.

- 9 **გერონტი ქიქოძის ქ. #8, საცხოვრებელი სახლი.** შენობა სავარაუდოდ, აგებულია სომეხი არქიტექტორის, ქრისტეფორე ტერ-სარქისოვ-სატუნცის მიერ. დამკვეთი თბილისელი სომეხი ვაჭარი ალექსანდრე მანთაშევია. შენობა საკმაოდ დიდი ზომისაა, ფსევდო-კლასიციზტური, ბაროკალური ელემენტებითაა ნაგები. | **Գերონտի Գիքոձէի փ. № 8, բնակելի շէնք:** Մոտավոր վարկածով, շէնքը կառուցվել է հայ ճարտարապետ Քրիստոֆոր Տէր Սարգիսով-Սատունցի կողմից: Շէնքի պատվիրատուն հայագրի նախարարի նախնային Ալեքսանդր Մանթաշեանն է: Կառուցելը բավականին մեծ չափսերի է, կառուցված է կեղծ դասական, բարոկო ռճի տարրերով: | **8 Geronti Kikodze St., Residential House.** The house was commissioned by Alexander Mantashev, an Armenian merchant of Tbilisi origin, and probably built by Armenian architect, Kristephore Ter-Sarkisov-Satunts. This large dwelling is built with elements of pseudo-Classicistic and Baroque-style architecture.

- 10 **გერონტი ქიქოძის ქ. #11, საცხოვრებელი სახლი.** შენობა დაპროექტებულია 1914 წელს, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, გაბრიელ ტერ-მიქელოვის დიზაინით, რომელშიც ტრადიციული და რენესანსის მოტივებია გამოყენებული. | **Գերონտի Գիքոձէի փ. №11, բնակելի շէնք:** Շէնքը նախագծված է 1914 թվականին, ծագումով հայ ճարտարապետ Գաբրիել Տէր-Միքելովի դիզայნով, որտեղ կիրառված են აվանგარდული և վերածննդի մոტივներ: | **11 Geronti Kikodze St., Residential House.** The building was designed by Gabriel Ter-Mikelov, an architect of Armenian origin and was constructed in 1914. It represents a fusion of traditional and renaissance motifs.

11

ივანე მანაბლის ქ. #17/ლადო ასათიანის ქ. #27, საცხოვრებელი სახლი. შენობა აგებულია 1908 წელს თბილისელი, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის ლაზარ სარქისიანის მიერ. შენობა ეკუთვნოდა ვაჭარ მიხეილ ქალანთაროვს. შენობა სტილისტურად ფსევდო-მავრიტანულ ყაიდაზე ნაგები და თბილისური არქიტექტურის ერთ-ერთ გამორჩეულ ნიმუშს წარმოადგენს. გარდა ფასადისა, საინტერესოა მოხატული სადარბაზოები. | **Իվանե Մաչաբեկի փ. №17/Լադո Ասատիանի փ. №27, բնակելի շենք:** Շենքը կառուցվել է 1908 թվականին, թբիլիսահայ ճարտարապետ Դազար Սարգսյանի կողմից: Շենքը պատկանել է վաճառական Միքայել Քալանթարովին: Այն կեղծ մավրիտանական ոճի կառույց է և թբիլիսյան ճարտարապետության առանձնահատուկ նմուշներից մեկն է: Բացի ճակատային մասից, ուշագրավ են նաև նախշազարդ մուտքերը: | **17 Ivane Machabeli/ 27 Lado Asatiani St., Residential House.** The house was built by Ghazar Sarkisyan, a Tbilisi architect of Armenian origin. The building belonged to a merchant called Michael Kalantarov. The dwelling is built in a pseudo-Moresque style and represents one of the most striking examples of Tbilisi architecture. Besides the façades, the depicted porches of the building are also of interest.

12

გალაქტიონ ტაბიძის ქ. #3/5, საცხოვრებელი სახლი. აგებულია 1913 წელს, თბილისში მოღვაწე, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, ლაზარ სარქისიანის მიერ. ე. წ. „შემოსავლიანი სახლის“ მეპატრონე ალექსანდრე მანთაშევი იყო. სტილისტურად, შენობა მოდერნული ელემენტებით არის ნაგები. | **Գալակտիონ Տաբիձի փ. №3/5, բնակելի շենք:** Շենքը կառուցվել է 1913 թվականին, Թբիլիսիում գործող, ծագումով հայ ճարտարապետ Դազար Սարգսյանի կողմից: Այսպես կոչված, «Շահութաբեր տան» սեփականատերը Ալեքսանդր Մանթաշևն էր: Ուճակնորեն շենքը կառուցված է մոդერնիստական տարրերով: | **3/5 Galaktion Tabidze St., Residential House.** The house was built in 1913 by Ghazar Sarkisyan, a Tbilisi architect of Armenian origin. The owner of the so-called “House of Tenement” was Alexander Mantashev. Stylistically, the building is decorated with elements of Modern-style architecture.

13

გალაკტიონ ტაბიძის ქ. #18, საცხოვრებელი სახლი. შენობა აგებულია 1905 წელს, თბილისში მოღვაწე, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის ღაზარ სარქისიანის მიერ. სახლის მეპატრონეები იყვნენ ვაჭრები (თამბაქოს მწარმოებლები), ძმები სეილანოვები. გარდა საფასადო კომპოზიციისა, საინტერესოა შენობის მოხატული სადარბაზო, რომელიც შესრულებულია იტალიელი მხატვრის, ბენო ტალინგატერის მიერ. სადარბაზოს ინტერიერის დეტალები ანდრეოლეტის სახელოსნოშია დამზადებული. შენობა თბილისური არქიტექტურის ერთ-ერთ გამორჩეულ ნიმუშს წარმოადგენს. | **Գալակտიონ Տարիձէ ք. №18, բնակելի շէնք:** Շէնքը կառուցվել է 1905 թվականին, Թբիլիսիում գործող ծագումով հայ ճարտարապետ Դազար Սարգիսյանի կողմից: Շէնքի սեփականատերերն էին խոշոր վաճառականներ (ծխախոտ

արտադրողներ) **Սեյլանով եղբայրներ:** Կառույցի ճակատային կառուցվածքից բացի, հետաքրքիր է շէնքի նախշագարդ մուտքը, որը պատկանում է իտալացի նկարիչ **Բենո Տալինգատերի**ի վրձնին: Շքամուտքի ինտերյերում առկա մասնիկները պատրաստված են **Անդրիոլետի**ի արհեստանոցում: Շինությունը թբիլիսյան ճարտարապետության առանձնահատուկ նմուշներից է: | **18 Galaktion Tabidze St., Residential House.** The house was probably built by Ghazar Sarkisyan, a Tbilisi architect of Armenian origin. The house was owned by the Seilanov brothers, who were merchants (Tobacco producers). Besides the façade composition, the painted entrance of the building – the creator of which was Italian painter, Beno Tallingater – is also of interest. The details in the interior of the entrance were designed in the Andreoletti studio. The building is one of the most prominent examples of Tbilisi architecture.

14

ძმები ზუბალაშვილების ქ. #48, ქ. თბილისის განვითარების ფონდი. შენობა აგებულია ნიკოლოზ ზუბალაშვილის ინიციატივით, რომლის ანდერძიც, მისი გარდაცვალების შემდგომ, უსახლკაროთათვის სახლის აგებას ითვალისწინებდა. სამსართულიანი შენობა აგებულია 1902-1906 წწ-ში წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, მიხეილ ოჰანჯანოვის მიერ. | **Զուբալაշվիլի եղբայրների ք. №48, ք.Թբիլիսիի զարգացման հիմնադրամ:** Շէնքի կառուցման նախաձեռնողը Նիկոլոզ Զուբալაշվիլին է, ում կտակի համաձայն, իր մահից հետո կառուցվող շինությունը ծառայելու էր անօթևաններին: Եռահարկ շէնքը կառուցվել է 1902-1906 թվականներին, ծագումով հայ ճարտարապետ Միքայել Օհանջանովի կողմից: | **48 Dzmebi Zubalashvili St., Tbilisi Development Fund.** The house was built following the instructions of Nikoloz Zubal-

ashvili, who in his will requested that a house for the homeless be built after his death. The three-storey house was built between 1902 and 1906 by Mikhail Ohanjanov, an ethnic Armenian architect.

- 15 შოთა რუსთაველის გამზ. #13, ყოფილი სასტუმრო მაგესტიკი.** მეცენატმა მიხეილ არამიანცმა მე-20 საუკუნის 10-იან წლებში შეუკვეთა სასტუმრო მაგესტიკის (ამჟამად სასტუმრო „თბილისი მარიოტი“) მშენებლობა, თბილისში მოღვაწე რუსი არქიტექტორის ალექსანდრ ოზეროვის პროექტით. შენობის საბოლოო ვარიანტი სომეხმა არქიტექტორმა გაბრიელ ტერ-მელიქოვმა შექმნა 1915 წელს. | **Շոթա Ռուսթավելի պողոտա №13, նախկին «Մաժեստիկ» հյուրանոց:** Մեկենաս Միքայել Արամյանը 20-րդ դարի տասական թվականներին պատվիրել է «Մաժեստիկ» (այժմ «Թբիլիսի Մարիոտ») հյուրանոցի շինարարությունը, որն իրականացվել է Թբիլիսիում գործող ռուս ճարտարապետ Ալեքսանդր Օզերովի նախագծով: Շենքի վերջնական տարբերակը կազմվել է հայ ճարտարապետ Գաբրիել Տեր-Մելիքովի կողմից, 1915 թվականին: | **13 Shota Rustaveli Ave., former The Hotel Majestic.** Local

philanthropist, Mikael Aramyants, commissioned construction of The Hotel Majestic (today, The Tbilisi Marriott Hotel) in the 1910s, in accordance with designs made by Alexander Ozerov, a Russian architect from Tbilisi. Final designs for the building were created in 1915 by Armenian architect, Gabriel Ter-Mikelov.

- 16 მერაბ კოსტავას ქ. #43, საცხოვრებელი სახლი.** აგებულია 1913 წელს, სომეხი არქიტექტორის ქრისტოფორე ტერ-სარქისოვ-სატუნცის მიერ. შენობა ექიმ სახმურადოვს ეკუთვნოდა. სტილისტურად ნაგებობა მოდერნისტული არქიტექტურის ერთ-ერთ საინტერესო ნიმუშს წარმოადგენს. ამჯერად, აქ ივანე ჯორდანიას სახელობის ინსტიტუტია განთავსებული. | **Մերաբ Կոստավայի փ. №43, բնակելի շենք:** Շենքը կառուցվել է 1913 թվականին, հայ ճարտարապետ Քրիստոֆոր Տեր Սարգիսով-Սատունցի կողմից: Շենքը պատկանում էր բժիշկ Մախմուրադովին: Կառույցը մոդերնիստական ոճի հետաքրքիր ճարտարապետական հուշարձան է: Ներկայում այստեղ գործում է Իվանե Շորդանիայի անվան ինստիտուտը: | **43 Merab Kostava St., Residential House.** The house was built in 1913 by Armenian Architect, Kristophore Ter-Sarkisov-Satunts. The building belonged to a Doctor Sakhmuradov. Stylistically, the building is one of the most interesting examples of Modern-style architecture. At present, it is used by the Ivane Jordania Institute of Reproduction.

17

ქეთევან წამებულის გამზ. #8, თბილისის პეტროს ადამიანის სახელობის სომხური სახელმწიფო დრამატული თეატრი. დააარსა გევორქ ჩმშკიანმა 1856 წელს. მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის სომხური თეატრის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. 1921 წელს თეატრს სახელმწიფო სტატუსი მიენიჭა. | **Քեթևան Մամբուլիի պողոտա №8, Թբիլիսիի Պետրոս Ադամյանի անվան հայկական պետական դրամատիկական թատրոն:** Թատրոնը հիմնադրել է Գևորգ Չմշկյանը՝ 1856 թվականին: Նա մեծ ազանդ է ներդրել հայկական թատրոնի զարգացման և ձևավորման գործում: 1921 թվականին թատրոնին շնորհվել է պետական կարգավիճակ: | **8 Ketevan Tsamebuli Ave., Petros Adamyan State Armenian Drama Theatre.** The Theatre was established in 1856 by Gevork Chmshkyian, who played a great role in establishing and developing Armenian theatre. In 1921, the theatre was granted national status.

18

დავით აღმაშენებლის გამზ. #127, რკინიგზელთა სახლი. რკინიგზელთა კულტურის სახლი აშენდა 1950 წელს, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, გრიგოლ ტერ-მიქელაშვილის მიერ. საინტერესოა შენობის მხატვრულ-არქიტექტურული გადაწყვეტა, რომელიც ევროპული თუ ქართული არქიტექტურის სხვადასხვა მოტივითაა ნასაზრდოები. აღსანიშნავია შენობის მოცულობა-მასშტაბი, რომელიც კარგად ესადაგება მიმდებარე განაშენიანას. | **Հավիթ Աղմաշենեբելիի պողոտա №127, Երկաթուղայինների տուն:** Երկաթուղայինների Մշակույթի տունը կառուցվել է 1950 թվականին, ծագումով հայ ճարտարապետ Գրիգոլ Տեր-Մելիքյանի կողմից: Հետաքրքիր է շենքի գեղարվեստա-ճարտարապետական հանգուցալուծումը, ուր միաձուլված են եկրոպական ու վրացական ճարտարապետության տարբեր մոտիվներ: Հասկանչական է շենքի ծավալ-մասշտაբը, որը խոսում է ներդաշնակության մեջ է

հարակից კառույցների հետ: | **127 David Agmashenebeli Ave., Cultural Centre for Railway Workers.** The Cultural Centre was built in 1950 by Grigol Ter-Mekilov, an ar-

chitect of Armenian origin. The artistic-architectural vision of the building is of interest, owing to its fusion of different motifs of European and Georgian architecture. The scale and dimensions of the building are interesting, and play a particular role in the adjacent environment.

19 შოთა რუსთაველის გამზ. #42, „ზარია ვოსტოკას“ შენობა. აიგო 1929 წელს, სომეხი არქიტექტორის, დავით ჩისლიევის მიერ. სტილისტურად, შენობა კონსტრუქტივისტულ ყაიდაზეა ნაგები, რომელშიც მცირე დობით, „ნაციონალური“ ელემენტებია გამოყენებული. ნაგებობა თბილისში კონსტრუქტივისტული არქიტექტურის ერთ-ერთ, თვალსაჩინო ნიმუშს წარმოადგენს. | **Շոթա Ռուսթավելի պողոտա №42, «Զարյա Վոստոկա»-ի շենք:** «Զարյա Վոստոկա»-ի շենքը կառուցվել է 1929 թվականին, հայ ճարտարապետ Դավիթ Չիսլիսի նախագծով: Շինությունը կառուցված է կոնստրուկտիվ ոճով, որի ինչ-ինչ տարրեր պարունակում են «ազգային» մոտիվներ: Կառույցը Թբիլիսիի կոնստրուկտիվ ճարտարապետության արժեքավոր

հուշարձաններից մեկն է: | **42 Shota Rustaveli Ave., the building of “Zarya Vostoka”.** The building of “Zarya Vostoka” was erected in 1929 by Armenian architect, David Chisliev. Stylistically, the building is constructed in the Constructivist style, where “national” elements are included in small portions. This building is considered to be one of the most spectacular examples of Constructivist architecture in Tbilisi.

20 დავით აღმაშენებლის გამზ. #164, მრავალფუნქციური შენობა. ყოფილი „სახკინმრეწვის“ ფაბრიკა-ატელიეს შენობა აიგო 1929-30 წლებში, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, მიხეილ ვართანის ძე ბუზოლის მიერ. შენობის დაპროექტებისას, ავტორმა გაიმეორა ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების ფორმები და მოტივები, ნაგებობის კედლის სიბრტყეები დეკორაციად აქცია, არქიტექტურულ ფორმებს დაუქვემდებარა ნაგებობის ფუნქციური მხარე. შენობა, სტილისტურად, „ფსევდო-ქართულ“ ყაიდაზეა ნაგები. | **Դավիթ Աղմաշենեբելի պողոտա №164, բազմաფუნქციური կառույց:** Նախկին «Սախկինմրեծվի» (Շողկինարտադրող) ֆաբրիկա-ատելյեի շենքը կառուցվել է 1929-30 թվականներին, ծագումով հայ ճարտարապետ Միքայել Վարդանի Բուզոլիի կողմից: Շենքը նախագծելիս հեղինակն օգտագործել է վրաց ազգային ճարտարապետության հնարներն ու շարժառիթները, կառույցի պատի հարթությունները վերածել է դեկորացիաների, ճարտարապետական ձևերին ներդաշնակել շինության գործառնության կողմը: Շենքը կառուցված է կեղծ-վրացական ոճով: | **164 David Agmashenebeli Ave., Multifunctional Building.** The building of the former “Sakhkinmretsvi” film studio was constructed between 1929 and 1930 by Mikheil Buzogli, a Tbilisi architect

of Armenian origin. When designing the building, the architect repeated forms and motifs which typified the national architectural character. He transformed the building's walls into something more decorative and adapted the building's functional role to it. Stylistically, pseudo-Georgian architectural forms are employed to enhance the building.

- 21** **გალაკტიონ ტაბიძის ქ. #17, საცხოვრებელი სახლი.** აგებულია XX საუკუნის დასაწყისში, სომეხი არქიტექტორის, დავით ჩისლიევის მიერ. ნაგებობა ეკუთვნოდა ვინმე ალექსანდრე კუსიკოვს. შენობა სტილისტურად ეკლექტურია, გამოყენებულია მოდერნული ელემენტები. | **Գალակտիონ Տաբիձեի Կ. №17, բնակելի շենք:** Շենքը կառուցվել է XX դարի սկզբին, հայ ճարտարապետ Դավիթ Չիսլիսի կողմից: Շինությունը պատկանում էր ոմն Ալեքսանդր Կուսիկովին: Կառույցը էկլեկտիկ (ընտրողական) ոճի ճարտարապետություն է, կիրառված են մոդեռնիստական տարրեր: | **17 Galaktion Tabidze St., Residential House.** The house was built at the beginning of the 20th century by Armenian Architect, David Chisliev. The building belonged to somebody called Alexander Kusikov. Stylistically, the building is eclectic, with Modern elements applied.

- 22** **ალექსանდრე გრიბოედოვის ქ. #13, საცხოვრებელი სახლი.** დაპროექტებულია 1903 წელს, სომეხი არქიტექტორის, ლაზარ სარქისიანის მიერ. მეპატრონე კი იყო მეღვინე, მაქსიმე ანანოვი. სტილისტურად, შენობა მოდერნის ყაიდაზეა აგებული. ფასადის ცენტრში გამოსახულია მეპატრონის ინიციალები – “MA”. | **Ալեքսანդր Գրիբոედովի Կ. №13, բնակելի շենք:** Շենքը նախագծվել է 1903 թվականին, հայ ճարտարապետ Լազար Սարգսյանի կողմից: Շենքի սեփականատերն էր գինեգործ Մաքսիմ Անանովը: Շենքը մոդեռնիստական ոճին է պատկանում: Կառույցի ճակատային մասի կենտրոնում գտնված են սեփականատիրոջ անվան սկզբնատառերը՝ «MA»: | **13 Alexander Griboedov St., Residential House.** The house was designed in 1903 by Armenian architect, Lazare Sarkisyan. The owner of the building was winegrower, Maksim Ananov. Stylistically, the building employs Modern-style architecture. The owner's initials “MA” are inscribed at the centre of the façade.

დავით აღმაშენებლის გამზ. #197, საცხოვრებელი სახლი. ტრამვაელების მუშათა კვარტალი აშენდა 1928 წელს, წარმოშობით სომეხი არქიტექტორის, დავით ჩისლიევის მიერ. კვარტალი შედგება თორმეტი საცხოვრებელი კორპუსისგან, რომლებიც ექვს, პარალელურ რიგს ქმნის. კომპლექსის ტერიტორიის ნახევარზე მეტი გათვალისწინებული იყო შიდა ეზოებისათვის, სათამაშო მოედ-

ნებისათვის. პროექტი ასევე, ითვალისწინებდა აბანოს, სამრეცხაოს, ბიბლიოთეკებისა და ყოფა-ცხოვრებისათვის ფუნქციურად საჭირო, სხვა შენობებსაც. ფაქტურად, კომპლექსი წარმოადგენდა ნოვატორულ პროექტს, რაიონის ფუნქციურ-გეგმარებითი გადაწყვეტის თვალსაზრისით. | **Հավիթ Աղմաշենեբելի պողոտա №197, բնակելի շէնք:** Տրամվայի աշխատակիցների թաղամասը կառուցվել է 1928 թվականին, հայ ճարտարապետ Դավիթ Չիսլիսի նախագծով: Թաղամասը բաղկացած է տասներկու բնակելի շենքից, որոնք վեց զուգահեռ շարք են կազմում: Համալիրի տարածքի կեսից ավելին նախատեսված էր ներքին բակերի, խաղահրապարակների համար: Նախագիծը ենթադրում էր նաև բաղնիք, լվացատուն, գրադարանների և կենցաղային այլ անհրաժեշտությունների համար նախատեսվող առանձնատների կառուցում: Փաստորեն, տվյալ դարաշրջանին հատուկ գործառութային-հատակագծման տեսանկյունից, համալիրի նախագիծն իրենից նորարարություն էր ներկայացնում: | **197 David Agmashenebeli Ave., Residential House.** This block of twelve dwelling houses was built for tramway workers in six parallel rows in 1928 by Armenian architect, David Chisliev. In terms of the functional planning of the district, the plan was very innovative, with more than half of the land designated for courtyards and playgrounds. The project also included a bath house, laundry, library and other buildings with various, essential residential functions.

**ნინოწმინდის მუნიციპალიტეტი
სურბსარკის-ეკლესიაში მდებარე
NINOTSMINDA DISTRICT**

1 სურბ სარკისის სახელობის ეკლესია, ნინოწმინდა. ეკლესია აგებულია 1884 წელს.
| **სურբ Տարգիս Եկեղեցի, Նինոթմինդա:** Եկեղեցին կառուցվել է 1884 թվականին: |
Church of Surb-Sarkis, Ninotsminda. The church was built in 1884.

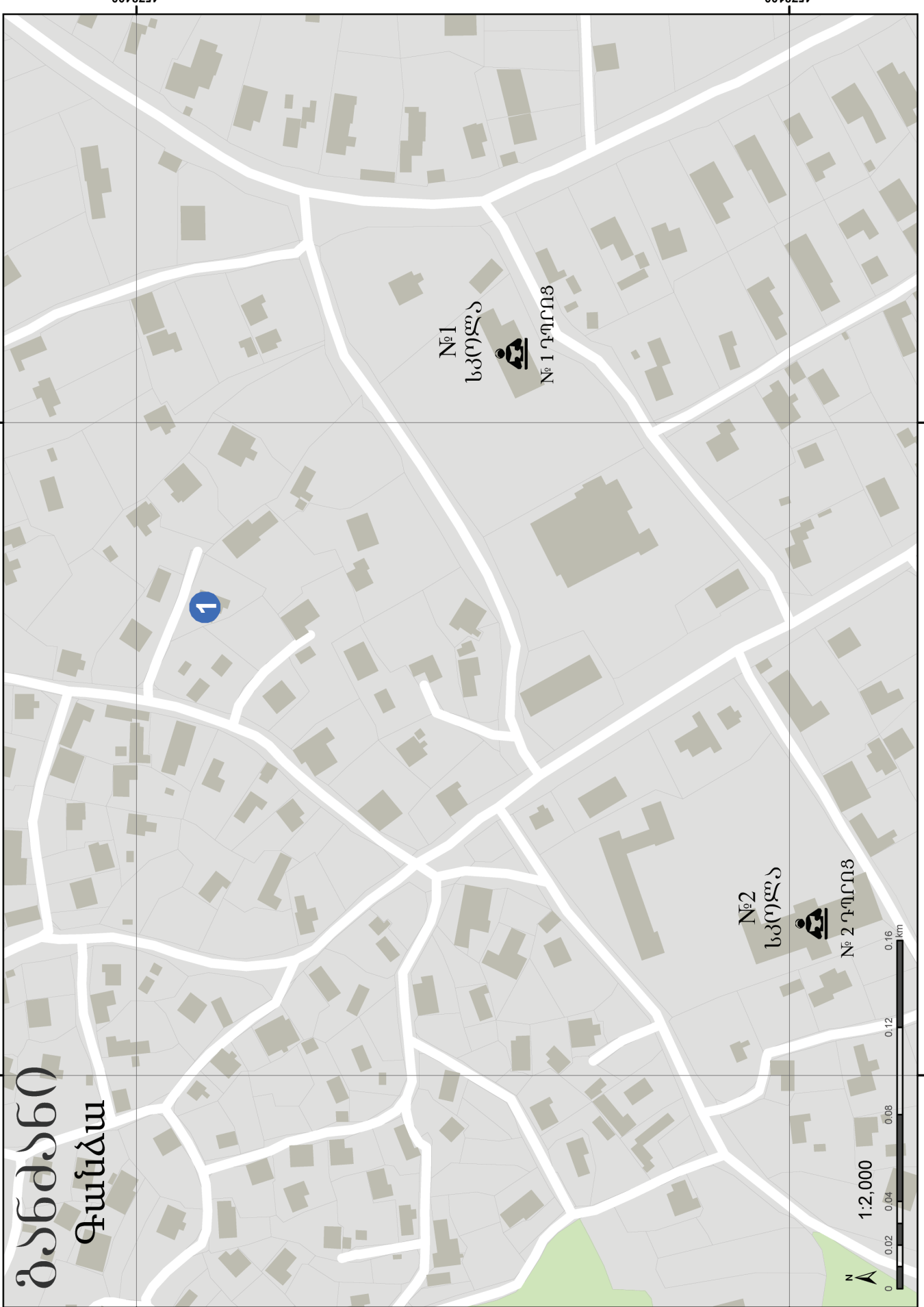

სოფელი განძანი | Գյուղ Գանձա | Gandzani

- 1 **გაჰან ტერიანის სახლ-მუზეუმი.** დაფუძნდა 1957 წელს. 1967 წლიდან, ზაფხულში სოფელ განძანში აღინიშნება ტერიანული პოეზიის ტრადიციული დღე. | **Վահան Տերյանի տուն-թանգարան:** Տուն-թանգարանը հիմնադրվել է 1957 թվականին: 1967 թվականից առ այսօր ամռանը Գանձա գյուղում նշվում է Տերյանսկան պոեզիայի ավանդական տոնը: | **The House-Museum** was established in 1957. A traditional day of Teryan Poetry has been celebrated annually on summer since 1967.

ბანძანი
ფანდა

№1
სკოლა
№1 ელემენტი

№2
სკოლა
№2 ელემენტი

1:2,000

395500

395500

395200

395200

4578400

4578100

4578400

4578100

